

הלכות בישול – (שיעור 3)

בישול אחר אפיה וצלייה או להיפך

שיעור מספר 15

בשיעור הקודם למדנו על כך שלפי רבים מהראשונים יש איסור בישול אחר בישול בלח. למדנו שיש שני טעמים לדבר – 1. עיקר השבח שבלח הוא החימום, ולא השינוי שהחימום מביא. 2. בלח יתכן והתבשיל ממשיך להשתבח, גם אחר שהגיע לכדי בישול.

תחילה נשלים הגדרה בדין בישול אחר בישול בלח – נברר מה הדין באוכל יבש, שבמהלך חימומו יהפוך ללח? בחלק השני נעבור לאוכל שעבר סוג אחד של הכנה – "בישול" ואחר כך עובר אופן הכנה אחר כגון צליה או אפיה, האם יש בכך מעבר על איסור מלאכת בישול.

א. יבש שנעשה לח

בשיעור הקודם למדנו את גדרי בישול אחר בישול בלח. יש מאכלים שמשנים בעקבות חימום, מצב צבירה, ממוצק לנחל, האם נגדיר את האוכל הזה כלח או כיבש?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נא עמוד ב

אין מרזקין (כמו – מרסקים) לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו. אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש.

למה אסור לרסק, ומדוע נתינה בכוס, שתוצאתה תהיה זהה לריסוק, מותרת?

רש"י מסכת שבת דף נא עמוד ב

כדי שיזובו מימיו - משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה, שבורא המים האלו. אבל נותן לתוך הכוס - של יין בימות החמה כדי לצנן, ואף על פי שנימוח מאליו, ואינו חושש.

רש"י הסביר שהאיסור של הריסוק הוא מפני שיש כאן פעולה שדומה למלאכה. שינוי מצב צבירה בידיים הוא כבריאה של דבר חדש, ולכן זה אסור. אם זה לא נעשה בידיים, זה לא נראה כמו מלאכה. לכן מותר לאפשר להמסה לקרות, אסור לעשות אותה ישירות.

❖ הרחבות – שיטת הגר"א ברש"י

ספר התרומה הלכות שבת סימן רלד - רלה

אסור למעך השלג ולעשותו צלול כמו מים מפני שהוא נולד ... וכן נראה שאסור לתת פשטידא בימי החורף בצד האש לחממה ביום השבת לפי שהשמנונית שיש בה נקרש ונעשה עב וקפוי ועתה נמחה ונעשה צלול והוי נולד ... וגם נותנו (את הברד) בתוך היין, וכשהברד נמחה אז הוא מתערב ומתבטל ביין שבכוס, ואין ניכר, כדקתני : אבל נותן לתוך הכוס ואי חושש. אבל ליתן את הפשטידא סמוך לאש וממחה את השומן אסור שהשומן הנקרש הוא בעין לבדו ואינו מתערב שום דבר וניכר.

התרומה הסביר שהאיסור הוא משום נולד. אסור להשתמש בשבת בדבר שלא היה לפני השבת. המים היו במצב צבירה מוצק, ומצבם הנחל הוא חדש, ואסור להשתמש בזה בשבת. אך אם מכניס לכוס – עם נחל נוסף – המים שיזובו מהקרח לא ניכרים בפני עצמם, ולא נגזר עליהם גזירת נולד. אם כך לפי רש"י מדובר ב"מוליד", סוג של מלאכה יצירתית. לפי ספר התרומה מדובר ב"נולד", חלק מהעולם של המוקצה.

ממילא יש הבדל באופן בו ביארו את החלק האחרון של הגמרא – לפי רש"י ההיתר הוא שהמלאכה נעשית מאליה. לפי התרומה ההיתר הוא שהמוקצה שנולד לא ניכר בפני עצמו. ראשונים רבים דחו את דברי התרומה. לדוגמא –

ספר מצוות קטן מצוה רפב

ולחמם הפשטידיה אין איסור בשביל שנמחה השומן, שאין עושין בידיים.

הסמ"ג כתב שמהסוגיה "יש כאן יותר ראייה להיתר מלאיסור". נבאר את כוונתו – רש"י ביאר בסוף הברייתא שהנתינה בכוס מותרת מכיוון שמעתה ההמסה תתבצע מאליה.

לכן מסיק הסמ"ק שגם הנחת תבשיל במקום שימיס את השומן מותר, שהרי ההמסה מתבצעת מאליה. והסמ"ג הוסיף שאדרבה – דווקא מהברייתא ראייה לכך שמותר לגרום להמסה, כל עוד היא לא נעשית בידיים! ראינו לעיל מדוע התרומה לא פסק כך. לשיטתו, ההיתר שבסיפא הוא מפני שמה שנוצר לא עומד בפני עצמו, ולא קשור כלל לשאלה אם זה נעשה בידיים או לא.

המחלוקת, אם כך, היא האם ללמוד מהסוגיה שאוסרת ריסק של קרח שאסור לחמם אוכל מוצק שיהפוך לנחל? מעניין הוא ששתי השיטות לא הזכירו את הנושא של בישול לח! האם משמע מזה שמוסכם להתייחס למאכל כיבש, למרות שבסופו נעשה לח? כך העיר בבית יוסף –

בית יוסף אורח חיים סימן שיח (לסעיף טז)

טעמא לאו משום בישול הוא, אלא משום נולד, ואם כן אפילו אין יד סולדת נמי.

הבית יוסף העיר כדברינו. רמת החום לא העסיקה את התרומה, אלא רק התוצאה של ההמסה מהחימום.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף טז

מותר ליתן אינפאנדה (מאכל שיש בו בשר, שומן, ובצק, וכשהוא מתחמם השומן נמס) כנגד האש במקום שהיד סולדת ואף על פי שהשומן שבה שנקרש חוזר ונימוח.

משמע שהשולחן ערוך לא חשש לדברי התרומה. אך קודם נברר – השולחן ערוך כתב שמותר לשים במקום שהיד סולדת, למרות שהשומן יימס!

יש לציין שלפי הפסק של ה'מנחת כהן' שלמדנו בשיעור הקודם, מדובר במצב שגם אחרי שהשומן יימס, הוא לא יהווה רוב התבשיל. וכפי שראינו שפסק הרב עובדיה בשיעור הקודם –

לקוט יוסף שבת ג דין בישול אחר בישול סעיף נח

תבשיל יבש צונן המבושיל כל צרכו, ויש בו שומן או רוטב קרוש, מותר להניחו על-גבי אש מכוסה בפח מנוקב, או על-גבי פלאטה חשמלית, כדי לחממו בשבת. שדינו כתבשיל שרובו יבש שאין בו בישול אחר בישול. נט. וכן מותר ליתן פשטידא [פת ממולא בחתיכות שומן או בשר] כנגד האש, אפילו במקום שהיד סולדת בו, אף-על-פי שהשומן שבה שנקרש, חוזר ונימוח ... והאשכנזים נהגו להחמיר בזה וחוששים לאיסור נולד, ואפילו בקדרה שהשומן מעורב עם המרק. ולדבריהם אסור אפילו להניחו בחמה שיהיה נמחה מאליה. ואם אין בפשטידא כל כך שומן, אלא ... מעט ממנו יהיה נימוח בתוכו לבד ... מותר לחמם את הפשטידא לכולי עלמא.

החלק האחרון של הדברים, כפי שהתבאר לעיל, מבוסס על "נותן לתוך הכוס" לפי התרומה – שהנולד לא עומד לעצמו, ולכן אין בכך איסור.

כל זאת לפי המנחת כהן שהרב עובדיה יוסף קבלו להלכה. מה יאמרו המחמירים, שאוסרים בכל פעם שיש כמות משמעותית של נחל?

לבוש אורח חיים סימן שיח סעיף טז

מקום שהיד סולדת בו – כן כתב בשולחן ערוך. אבל נ"ל שטעות הוא, דקולא גדולה היא זו, ולא מצאתי כן לאחד מן הפוסקים, וראוי להיות 'במקום שאין היד סולדת בו'. וכן משמע מדברי השולחן ערוך בעצמו, דראוי להיות 'שאיין היד סולדת בו', דאם לא כן, 'אפילו במקום שהיד סולדת בו' מבעיא ליה.

בבית יוסף כתב שאין הבדל בין הנחה במקום שהיד סולדת או שאינה מבחינת הדין של התרומה. אם כך, מה שכתב השולחן ערוך שמותר להניח במקום שהיד סולדת נועד לחדש שאין בעיה של 'בישול אחר בישול'. אם כך, למה הוא לא ניסח 'אפילו במקום שהיד סולדת? מכאן הבין הלבוש שיש כאן טעות בגרסה, והכוונה היא במקום שאין היד סולדת. כלומר – אמנם אין איסור בעצם המסת השומן. אך לאחר שנמס, המשך חימומו אסור, מפני שזה בישול אחר בישול בלח. אך רוב הפוסקים חלקו עליו –

מגן אברהם סימן שיח ס"ק מ

ולי נראה דהכא, כיון שנתבשל כבר והוא יבש – אין בו משום בישול ... אף על פי שנימוח אחר כך - יש לו דין דבר יבש. המגן אברהם הסיק שמכך שהראשונים חלקו אם לחשוש לבעייתיות בהמסת השומן מצד נולד, ולא מצד בישול אחר בישול בלח, מוכח ש'לח' מוגדר לפי מצבו הנוכחי, וכפי שפסק כדבריו המשנה ברורה –

משנה ברורה סימן שיח ס"ק ק

אף על פי שהשומן חוזר ונימוח, מכל מקום מקרי יבש, כיון שבשעה שנותנו לחממו לא נמחה עדיין.

לעניין בישול אחר בישול, התבשיל נידון 'באשר הוא שם' – לפי מצב הצבירה הנוכחי. כדבריהם פסק החזון איש (אורח חיים ל"ז ג).

הרב בן ציון אבא שאול העיר שהקולא שאנחנו מקלים בזה נובעת ממה שלמדנו בשיעור הקודם -

שו"ת אור לציון חלק ב - הערות פרק ל - דיני בישול בשבת – הערה יד

ונראה בטעם הדבר, משום שיש כאן שתי קולות. א. כיון שכעת הוא יבש, ואין ביבש בישול אחר בישול, ורק אחר כך יהיה לח, אם כן אף אם זה נחשב בישול בלח, בכל זאת הוא רק גרם בישול, וגרמא אינו אסור אלא רק מדרבנן ב. אפילו אם נחשב שבישל לח, הרי יש מחלוקת ראשונים אם יש בישול אחר בישול בלח ומעתה כיון שיש כאן שתי קולות אלו, גרם בישול ובישול אחר בישול, הקל מרן והתיר בזה.

ב'אור לציון' כתב שההצדקה להקל, למרות שלמעשה הרוטב יימס בהמשך ויהפוך ללח, ונמצא מבשל בשבת, מבוססת על צירוף של שתי סיבות להקל – א. בישול הלח במקרה הזה הוא גרמא, כך שלכל היותר יש איסור דרבנן. ב. יש מחלוקת ראשונים האם יש בישול אחר בישול בלח. נזכיר את שלמדנו בשיעור הקודם - לפי רוב הפוסקים, הרמ"א פסק שמעיקר הדין אין בישול אחר בישול בלח (בשולחן ערוך נשמע שפסק לכתחילה כראשונים האוסרים בישול אחר בישול בלח, אך האור לציון טוען שבכל זאת, כאן צירף את שיטתם לקולא). מכיוון שזו מחלוקת הפוסקים בדרבנן, ניתן להקל.

❖ **הרחבות – לכאורה, כל בישול נעשה בדרך של גרמא. למה התכוון האור לציון כאשר קבע שהבישול שאנו עוסקים בו הוא גרמא?**

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק א סעיף מג

קדירה ובה תבשיל המכיל כמות גדולה של שומן קרוש ... לכתחילה אסור להפשיר בשבת משום איסור נולד. ורק במקרה של צורך יש מקום להקל. ומכל מקום אם הפשיר – אין איסור באכילת השומן המופשר.

❖ **הרחבות – פירוש נוסף בגמרא, ודין רוטב שרגילים לאכול אותו קרוש.**

לסיכום:

בשבת (נא ע"ב) נאמר שאסור לרסק שלג, אך מותר לתת לתוך הכוס. לפי רש"י (על פי ביאור רוב הראשונים, וראה בהרחבה לעיל שיטה אחרת בדבריו) האיסור הוא "לברוא" מצב צבירה חדש בידים, אך מותר לאפשר לשינוי במצב הצבירה לקרות מעצמו. לפי התרומה האיסור הוא מצד נולד, ולכן גם אם נוצר מעצמו אסור. מה שמותר לתת לכוס הוא מפני שאינו ניכר בפני עצמו.

התרומה כתב שיש לזה נ"מ נוספת – איסור לחמם תבשיל באופן שיימס.

הראשונים (סמ"ג סמ"ק ועוד) העירו שלפי רש"י אין איסור שכזה.

מבחינת בישול אחר בישול בלח בהקשר זה:

לפי המנחת כהן שלמדנו בשיעור הקודם, במצבים הללו בדרך כלל לא יהיה רוב רוטב, ולכן הדיון על בישול אחר בישול בלח לא מתחיל. וכך נראה שביאר ופסק בילקוט יוסף.

הלבוש כתב שכל זאת רק בחימום שאין היד סולדת בו, אחרת משהתבשיל נמס יהיה איסור מצד בישול אחר בישול בלח.

המגן אברהם כתב שמכך שהראשונים לא הזכירו את הנושא של בישול אחר בישול בלח משמע שהם פסקו שאין בישול אחר בישול בדבר יבש, אפילו אם הופך ללח תוך כדי הבישול.

מבחינת איסור נולד:

מהשולחן ערוך משמע שפסק שאין לחשוש לדעת התרומה, וכך פסק למעשה בילקוט יוסף. הרמ"א כתב לכתחילה לחשוש, ובידעבד לא אסר, וכך פסק בשש"כ. לכולי עלמא אם השומן נבלע בזמן שהוא נמס אין איסור (שהרי כך התרומה פירש את "נותן לתוך הכוס ואינו חושש").

ב. בישול אחר אפיה וצלייה ולהיפך

פתיחה

כפי שהזכר בשיעור הקודם, יש כמה דרכים להכנות אוכל באמצעות שימוש בחום.

'בישול' בדרך כלל מתייחס להכנת אוכל בתוך נחל. בדרך כלל הבישול מרכז או מפרק את המאכל.

'צליה' בדרך כלל מתייחסת להקרנת חום ישיר על האוכל. התוצאה היא בדרך כלל הקשיה.

'אפיה' בדרך כלל מתייחסת לחימום של בצק רך עד שהוא מתקשה.

ראינו בשיעור 13 שגם בישול וגם אפיה נחשבים כצורות שונות של אב המלאכה (עיינו בהרחבה הראשונה שם).

אמנם עקרונית הכלל הוא ש"אין בישול אחר בישול", אך בהנחה שבמלאכת הבישול כלול האיסור להשפיע על מאכל ולשנות אותו בעזרת חום, יש מקום לבחון – האם השפעה מסוג חדש תחרוג מכלל זה? כלומר – האם רק בישול נוסף מאותו סוג לא ייחשב משמעותי, מכיוון שהאוכל כבר עבר בישול, אך אם האוכל יעבור,

לדוגמא, צליה אחרי הבישול, הרי שפעולה זו תשפיע על האוכל באופן שונה. האם שוני זה מצדיק להתייחס לפעולה כמלאכה בפני עצמה?¹

דיני צלייה ובישול בקרבן פסח

צריך לאכול את קרבן הפסח צלוי בדווקא, כמבואר בכתוב -

שמות פרק יב פסוק ט

אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש

הגמרא במסכת פסחים דנה בגדרי הצלייה הללו -

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מא עמוד א

תניא: בשלו ואחר כך צלאו, או שצלאו ואחר כך בשלו - חייב. בשלמא בשלו ואחר כך צלאו חייב - דהא בשליה, אלא צלאו ואחר כך בשלו הא צלי אש הוא, אמאי? - אמר רב כהנא: הא מני - רבי יוסי היא, דתניא: יוצאין ברקיק השרוי, ובמבושל שלא נימוח, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: יוצאין ברקיק השרוי, אבל לא במבושל, אף על פי שלא נימוח. עולא אמר: אפילו תימא רבי מאיר, שאני הכא דאמר קרא ובשל מבושל - מכל מקום.

חברותא פסחים דף מא עמוד א

תניא: אם בשלו לפסח, אף על פי שאחר כך צלאו, הרי הוא לוקה משום לאו ד"בשל ומבושל במים". או אף שצלאו, ואחר כך בישלו, חייב על אכילתו משום הלאו האמור! ומרבינן לה, מדלא כתיב "מבושל" לחוד, אלא "בשל מבושל". והוינן בה: בשלמא הא דקתני "בשלו ואחר כך צלאו חייב", שפיר מסתבר כן. דהא כיון דקודם בשליה, כבר נאסר באכילה. אלא "צלאו ואחר כך בשלו", הא כבר צלי אש הוא. ותו לא שייך בו בישול. ואמאי חייבים על אכילתו? אמר רב כהנא: הא ברייתא מני רבי יוסי היא, דסבר יש בישול אחר אפיה! דתניא: יוצאין ידי חובת מצה ברקיק השרוי בתבשיל לאחר אפייתו! ואף על פי שהוא נמש בתבשיל, עדיין הוא קרוי "לחם", כל זמן שלא נימוח לגמרי. וכן יוצאין ברקיק המבושל לאחר שנאפה, כל זמן שלא נימוח! ואף על פי שאין קרוי "לחם" אלא דבר אפוי, ובעינן במצה "לחם עוני", יוצאין בו. לפי שאפוי הוא. ואין הבישול שלאחר האפיה נחשב לבישול, ואינו מפקיעו מתורת "לחם" - דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: יוצאין ברקיק השרוי, לפי שאפוי הוא. אבל לא יוצאין ברקיק המבושל, ואף על פי שלא נימוח! משום שהבישול שלאחר האפיה מבטלו מתורת לחם. אלמא, אית ליה לרבי יוסי, יש בישול אחר אפיה. והוא הדין דיש בישול אחר צליה. הלכך, פסח שצלאו ואחר כך בישלו, שפיר חשיב כמבושל. לפיכך לוקים על אכילתו. עולא אמר: אפילו תימא, דברייתא דפסח כרבי מאיר היא, נמי אתיא שפיר. דאף דבעלמא אין בישול אחר צליה, שאני הכא בפסח, דאמר קרא "ובשל מבושל במים". דמרבינן מינה, בישול מכל מקום! ואף בישול שלאחר הצליה אוסר את הפסח באכילה וגזירת הכתוב היא.

רש"י מסכת פסחים דף מא עמוד א

חייב - מלקות על אכילתו.

ר' יוסי היא - דאמר: בישול לאחר אפיה - בישול הוא.

יוצאין - ידי חובת מצה ברקיק השרוי בתבשיל לאחר אפייתו, ואף על פי שמתמסמס - לחם הוא, כל זמן שהוא קיים, שלא נימוח לגמרי, וכן במבושל.

אבל לא במבושל - דלאו לחם קרינא ביה, ואף על פי שכבר נאפה בתנור - הואיל וחזר ובישלו - ביטלו מתורת לחם. שאני הכא דרבייה קרא - ובשל מבושל, דהוי ליה למכתב ומבושל, וגזירת הכתוב הוא בפסח.

בברייתא נאמר שאם בישל את הפסח לפני או אחרי הצליה, הקרבן לא ייחשב כ"צלי". הגמרא ביררה - אמנם מובן הוא שאם בישל תחילה הקרבן כבר לא יוכל להיצלות באופן הדרוש, אך מניין לנו שהבישול שנעשה אחרי צליה "הורס" את הצליה שכבר נעשתה?

הגמרא מציעה שדבר זה הוא מחלוקת תנאים שכבר מוכרת לנו. המחלוקת היא אם מצות, שצריכות להיות אפיות, מאבדות את התכונה הזו אם מבשלים אותם אחרי האפיה. לכאורה מחלוקת זו תשפיע על הדין בקרבן פסח. כשם שהמצה לא נחשבת אפוייה אם התבשלה אחר האפיה, אף קרבן הפסח לא ייחשב צלוי אם התבשל אחר הצלייה, ולהיפך - הסובר שהמצה נחשבת אפוייה גם אם התבשלה יפסוק שקרבן הפסח נחשב צלוי, גם אם התבשל לאחר מכן. הגמרא מסתיימת באמירה שבקרבן פסח יש דין מיוחד, שנאמר בו "בשל מבושל". התורה חזרה על לשון בישול להורות לנו שבין אם בישל לפני או אחרי הצליה, אין זה נחשב שהקרבן צלוי.

מספר נקודות מעניינות עולות מהגמרא -

1. האם ברור מאליו שהצליה היא כמו האפיה? הגמרא לכאורה מניחה שכן, שכן היא מנגידה בין הברייתא העוסקת בבישול אחר צליה לבין ברייתא העוסקת בבישול אחר אפיה.
2. היה מקום לומר שיש הבדל בין בישול אחר צליה לבין בישול אחר אפיה. בברייתא עצמה נאמר שאם המאפה "נימוח" ממש, לכולי עלמא הוא כבר לא נחשב אפוי. המחלוקת היא כאשר קשה להתייחס אליו כמאפה, אך הוא עדיין לא ממש נימוח. הסכמה זו מורה על כך שאין ויכוח שבישול משנה את המאפה

¹ היה מקום לתלות את השאלה במחלוקת הרמב"ם והרשב"א שראינו. לפי הרשב"א אין בישול אחר בן דרוסאי. כלומר, משהאוכל נעשה אכיל, אין משמעות הלכתית להמשך הבישול, למרות שבדאי שהאוכל מושפע מהמשך הבישול. לפיכך אין להתייחס לצליה אחר בישול כמלאכה נוספת. לפי הרמב"ם יש מלאכת בישול ב"בן דרוסאי", אך יש איסור מלאכה נוסף אם ימשיך לבשל עד 'כל צרכו'. לכאורה המשמעות היא שכל בישול המשפיע על המאכל נחשב בישול מבחינת דיני שבת. אותה משמעות הלכתית תהיה גם בכל בישול אחר צליה. ויש לחלק, ואכמ"ל.

משמעותית, הרי היא הופכת דבר מוצק למשהו מוצק פחות, השאלה היא רק באיזה שלב להתייחס לשוני הזה. בשונה מהצליה והבישול, שהשוני בתוצר יותר קטן. ניתן להציע שהגמרא התכוונה שהתנא הסובר שאין משמעות הלכתית לבישול שנעשה למוצר אפוי ודאי שלא יסכים שהבישול משפיע על מוצר צלוי! ולפיכך הברייתא שהובאה היא בהכרח לפי התנא שסובר שיש משמעות הלכתית לבישול שאחר הצלייה (מסקנת הגמרא היא להפוך את התמונה – גזירת הכתוב אומרת שקרבן פסח יותר "רגיש" הלכתית, לשינוי).

3. לכאורה מסקנת הגמרא היא שרק בקרבן פסח מוסכם שהבישול משפיע על הצליה, ואילו לגבי מצה, ולכאורה בשאר תחומי ההלכה בתורה, הדבר שנוי במחלוקת.

4. גם אם בכל התורה אין משמעות הלכתית לבישול שאחרי האפיה או הצליה, עצם זה שיש משמעות לבישול שאחרי הצליה בקרבן פסח זה אומר שהתורה מזהה את השפעת הבישול שאחר הצליה (גם אם השפעה זו לא משפיעה על הלכות אחרות). אם התורה מזהה את ההשפעה על האוכל כמשמעותית, יתכן שהשפעה זו תיכלל בידינו בישול בשבת, גם אם אין להשפעה זו משמעות בהלכות אחרות.

5. כל הנ"ל מניח שגדרי בישול בשבת מקבילים לגדרי הבישול בהלכות אחרות. בקרבן פסח ודאי יש דרישות חריגות, כפי שאמרה הגמרא עצמה. גם אם בשאר התורה 'השפעה' של בישול אחר צליה וכדו' היא משמעותית, יתכן שלעניין מלאכת בישול בשבת, האיסור הוא להפוך את המאכל לאכיל, ולא 'להשפיע' עליו.

רש"י כתב שלפי רבי יוסי "בישול לאחר אפיה – בישול הוא". כפי שכתבנו, יש לבחון האם קביעה זו שייכת גם להלכות שבת.

הגמרא במסכת ברכות דנה אם צריך לברך "בורא פרי האדמה" על ירקות מבושלים (שלוקים, בלשונה) -

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לח עמוד ב

דרש רב נחמן משום רבינו, ומנו - שמואל: שלקות מברכין עליהם בורא פרי האדמה; וחברינו היורדים מארץ ישראל, ומנו - עולא, משמיה דרבי יוחנן אמר: שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו; ואני אומר: במחלוקת שנויה. דתניא: יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נמוח, דברי רבי מאיר, ורבי יוסי אומר: יוצאים ברקיק השרוי, אבל לא במבושל, אף על פי שלא נמוח. ולא היא, דכולי עלמא - שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה, ועד כאן לא קאמר רבי יוסי התם - אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא, אבל הכא - אפילו רבי יוסי מודה.

רש"י מסכת ברכות דף לח עמוד ב

... ואני אומר - שהם חלוקין בפלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי, ודברי שמואל ודברי רבי יוחנן בכל מיני ירקות הן, וחלוקין זה על זה; שמואל כרבי מאיר דאמר מבושל קאי במלתיה, ורבי יוחנן קאי כרבי יוסי. יוצאין ברקיק השרוי - במים, ידי אכילת מצה של מצוה, וקרין ביה לחם עוני. אבל לא במבושל - דתו לאו לחם איקרי. אפילו רבי יוסי מודה - דלענין ברכה במילתיה קאי.

חברותא ברכות דף לח עמוד ב

דרש רב נחמן משום רבינו, ומנו - שמואל: שלקות מברכין עליהם "בורא פרי האדמה". וחברינו היורדים מארץ ישראל, ומנו - עולא, משמיה דרבי יוחנן, אמר: שלקות מברכין עליהן "שהכל נהיה בדברו". ואני רב נחמן אומר: במחלוקת היא שנויה. דתניא: יוצאין ידי מצות אכילת מצה ברקיק מצה דקה השרוי במים, וברקיק מבושל כל עוד שלא נמוח, אבל אם נמוח בטל ממנו שם "לחם", ומצות אכילת מצה מתקיימת רק אם יש עליה שם "לחם", דברי רבי מאיר. ורבי יוסי אומר: יוצאים ברקיק השרוי, אבל לא במבושל, כיון שהבישול כשלעצמו כבר מבטל ממנו שם "לחם", אף על פי שלא נמוח. ואם כן סובר רב נחמן שבמחלוקת זו נחלקו גם שמואל ועולא. - שמואל סובר כדעת רבי מאיר שהבישול אינו מבטל שם לחם והוא הדין שאינו מבטל שם "ירק", ולכן יש לברך על ירקות שנשלקו "בורא פרי האדמה", ואילו עולא סובר כדעת רבי יוסי שבישול מבטל שם לחם והוא הדין שמבטל שם "ירק" ולכן יש לברך על ירקות שנשלקו "שהכל". ונמצא שדין ברכת השלקות, תלוי במחלוקת אם מצה מבושלת עדיין שמה עליה. דוחה הגמרא: ולא היא! אלא דכולי עלמא סוברים ששלקות מברכין עליהן "בורא פרי האדמה". ועד כאן לא קאמר רבי יוסי התם במצה שאין יוצאים בה אחר שנתבשלה - אלא משום דבעינן טעם מצה, וליכא [ולא משום שבטל ממנה שם לחם]. אבל הכא, בשלקות, אפילו רבי יוסי מודה שמברכים עליהם ברכת "פרי האדמה", כי עדיין שם "ירק" עליהם אף לאחר שהתבשלו.

הגמרא הציעה שכשם שחלקו התנאים על יציאה ידי חובת המצווה במצה שעברה בישול, כך היו חולקים על ירקות מבושלים. כשם שהמצה כבר איננה מצה לאחר שהתבשלה, כך הירק כבר איננו אותו הירק. למסקנה הגמרא אומרת שאין קשר בין הדברים. לפי רבי יוסי יש דרישה שלמצה יהיה גם טעם של מצה. אך אין דרישה שלירק יהיה טעם מסוים בכדי שיברכו עליו "בורא פרי האדמה".

לכאורה משמעות מסקנת הסוגיה היא שההלכה מזהה את השפעת הבישול על האפיה רק במצה, בה יש דרישה ל'טעם מצה', אך בשאר התורה אין יחס להשפעה זו.

(כפי שסייגנו לעיל, גם כאן יש מקום לומר שבישול בשבת הוא כל שינוי של האוכל. מכיוון שההלכה מזהה את השינוי בהקשר של מצה, מוכח שהשינוי משמעותי הלכתית, זה יהיה הדין גם לעניין שבת, ואכמ"ל).

לכאורה זה עומד בסתירה לנאמר במסכת פסחים, ממנה עלה שקרבן פסח חריג, שכן עליו נאמרה גזירת הכתוב. תוספות אכן מצביעים על פער זה –

תוספות מסכת פסחים דף מא עמוד א

עולא אמר אפי' תימא ר' מאיר וכו' - הכא מדמי פסח לבישול מצה והיינו דלא כמסקנא דכיכר מברכין

שיטות הראשונים בבישול אחר צליה ואפיה ולהיפך

ספר יראים סימן רעד [דפוס ישן - קב]

כל דבר שנתבשל או נעשה כל צרכו – אין בה משום בישול, שאין בישול אחר בישול. אבל יש בישול אחר צלי ויש צלי אחר בישול דתניא בפסחים ... פירוש – גבי מצה "לחם" כתיב, ואינו נקרא 'לחם' אלא אפוי, ולא מבושל. וכשבשלו אחר אפייתו נקרא 'מבושל', דיש בישול אחר אפייה. הוא הדין נמי צלאו ואחר כן בשלו, דיש בישול אחר צלי. ור"מ ור"י יוסי אמרינן בעירובין [מ"ו ב'] הלכה כר' יוסי.

רבי אליעזר ממיץ, מחבר ספר 'יראים', הבין שטענת רבי יוסי, שיש בישול אחר צלייה או אפיה, רלוונטית גם להלכות שבת, והלכה כמותו. וכן להיפך –

וכשם שיש בישול אחר צלי ואפוי, כך יש צלי אחר בישול, דסברא אחת היא, ואמרינן נמי ביבמות פ' החולץ [מ' א'] דאע"ג דחלטיה, כיון דהדר אפייה בתנור, לחם איקרי, ואדם יוצא ידי חובתו בפסח. הלכך ... יזהר אדם שלא יתן פת אפוי בשבת אלא בכלי שני במקום שהיד סולדת בו, וגם מצלי יזהר כמו כן, וגם המבושל לא יתן אצל האש בחום גדול שהיד סולדת בו. ואם עשה חילל שבת וחושש אני לו מסקילה וחטאת.

(לעומק דברי היראים, המבחינים בין כלי ראשון לשני, נוכל לשוב אחרי שנלמד את הנושאים הללו)

❖ **הרחבות – אם בישול אחר צליה הוא מפני שזה משנה את המאכל, מדוע בברייתא בפסחים נאמר שאי אפשר לצלות את קרבן הפסח אחר בישולו?**

הראב"ה, לעומתו –

ראב"ה חלק א - מסכת שבת סימן קצז

שמעתי מרבינו אליעזר ממיץ שהיה אומר אין בישול אחר בישול בשבת ... וכן אין אפיה אחר אפיה בשבת, אבל יש אפיה אחר בישול ויש בישול אחר אפיה, כגון לשרות לחם ברותח, ... ולאו מילתא היא, דהא מייתי ליה בפרק כיצד מברכין ומסקינן עד כאן לא קאמר ר' יוסי אלא לגבי מצה דבעינן טעם מצה בפיו וליכא.

הראב"ה דחה את דברי ספר יראים. הוא למד כמו שלמדו בעלי התוספות לעיל. בגמרא בברכות נאמר שדברי רבי יוסי, שיש משמעות לבישול שאחרי האפיה, נאמרו בהקשר של מצה, מכיוון שבמצה יש דרישה ייחודית "טעם מצה". אך בשאר התורה אין משמעות לבישול שאחר האפיה, ועל כן אין בישול אחר אפיה בשבת. הבית יוסף (סימן ש"ח, לאות ה') כתב על דבריו "היא קושיה חזקה". אך לאור הדיון שדנו לעיל בדברי הגמרא, ניתן להבין מדוע הראיה אינה הכרחית.

❖ **הרחבות – אפשרויות נוספות לדחיית הראיה נגד היראים מהגמרא בברכות (לח ע"ב)**

הטור הביא רק את מחצית דברי היראים –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיח

וכתב ה"ר אליעזר ממיץ אף על גב שאין בישול אחר בישול בדבר יבש, בדבר שנאפה או נצלה יש בו משום בישול אם בישלו אחר כך במשקים ואסור ליתן פת אפילו לתוך כלי שני שהיד סולדת בו.

הטור לא הזכיר את הכיוון ההפוך – צליה אחרי בישול.

שלטי גיבורים שבת סא. בדפי הרי"ף אות ג

והטור... סבירא ליה ... דיש בישול אחר אפיה וצליה... וגם נראה דס"ל דליכא צליה אחר בישול, מדלא הזכיר דין זה כלל.

פסיקת השולחן ערוך והרמ"א

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ה

יש מי שאומר דדבר שנאפה או נצלה, אם בשלו אח"כ במשקה יש בו משום בישול, ואסור ליתן פת אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו, ויש מתירין בכלי שני: ויש מקילין אפילו בכלי ראשון: ונהגו ליזהר לכתחלה שלא ליתן פת אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו.

השולחן ערוך הביא את שתי השיטות. יש מקום לבחון את השיטה השניה שהביא השולחן ערוך –

לפני התוספת של הרמ"א, היה כתוב בשולחן ערוך "ויש מתירים". לכאורה הכוונה היא שאין בישול אחר צליה ולהיפך, בכלל, כדברי הראב"ה. אם נבין שהרמ"א ביאר את דברי השולחן ערוך באופן שהשולחן ערוך התכוון, הרי שהתיר רק בכלי שני. המשמעות היא שהוא בעצם חשש לדברי היראים, שיש בישול אחר צלייה ולהיפך, והקל רק בכלי שני. הגדרנו בתחילת הדברים שבישול נעשה עם נחלים, וצליה נעשית בלעדיהם.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף טו

דבר שנתבשל כל צרכו והוא יבש שאין בו מרק, מותר להניחו כנגד המדורה.

במה מדובר כאן? השולחן ערוך מתייחס לדבר שהתבשל, אך כרגע אין בו נחלים. אם יחמם את הדבר המבושל בלי נחלים, האם זו לא תהיה פעולה של צליה?

בית מאיר על שולחן ערוך אורח חיים סימן שיח סעיף טו

צריך עיון, הא בסעיף ה מביא דעת הרא"מ ואיך מסיק הכא בסתם?

הבית מאיר הבין שבסעיף ה' השולחן ערוך החמיר כשיטת היראים, מדוע הוא הקל כאן? קושיה זו מאוד משמעותית. המסקנה ממנה עשויה להיות שאין אפשרות לחמם מאכל שהתבשל. שכן אם יחמם אותו בעודו לח (ברמות שנידונו בשיעור הקודם), יש בישול אחר בישול בלח. ואם יבש אותו, זו תהיה צליה אחר בישול, בפי שהעיר הבית מאיר! אם כך השאלה תשפיע ישירות על השאלה אילו תבשילים ניתן לחמם בשבת ואלו לא.

נעבור לתירוצים.

1. אין תירוץ – צריך להחמיר

הביאור הלכה הביא את הקושיה הזאת, ונשאר בצ"ע –

ביאור הלכה סימן שיח סעיף טו ד"ה והוא יבש

צ"ע הא לעיל בס"ה מביא דעת הרא"ם וע"ש במ"א דלדעתו ה"ה דיש צלי אחר בישול ואיך מתיר הכא בסתם?

ולאור ספק זה המשנה ברורה הכריע להחמיר –

משנה ברורה סימן שיח ס"ק מא

אסור ליתן דבר שנתבשל אצל האש בלי רוטב.

(ראוי לציין שמהמשנה ברורה (ס"ק מג) משמע שגם השיטה המקילה שהביא השולחן ערוך סוברת להקל רק בכלי שני) להלכה השש"כ פסק כדברי המשנה ברורה –

שמירת שבת כהלכתה, מהדורה תשלט, פרק א סעיף ס

בשר מבושל – אין להניחו על גבי מכסה של קדירה העומדת על גבי האש, כי הבשר המבושל (שהוא עכשיו בלי רוטב) נצלה בחום.

2. השולחן ערוך פסק כראב"ה, וסבר שאין בישול אחר אפיה ולהיפך

השו"ע סיים את סעיף ה במילים "ויש מתירין". הרמ"א השלים את דבריו במילים "בכלי שני". מכאן משמע שהשו"ע התכוון שמדינא יש להחמיר בבישול אחרי צליה או אפיה, וניתן להקל בכלי שני. אך דווקא מהדרך בה הציג השולחן ערוך את המחלוקת בספרו "הבית יוסף" נראה שהשולחן ערוך לא סבר כך –

בית יוסף אורח חיים סימן שיח (לסעיף ה)

וההיא דאותביה ראב"ה ממסקנא דפרק כיצד מברכין היא קושיא חזקה

ובהמשך –

ודע דכי היכי דאותביה ראב"ה ממסקנא דפרק כיצד מברכין, לדחויי דאין בישול מבטל האפיה, ושאני התם דבעינן טעם מצה וליכא, איכא לדחויי נמי דטעמא דצלאו ואח"כ בישול חייב, לאו משום דבישול מבטל את הצלייה, אלא משום דאמר קרא (שמות יב ט) ובשל מבושל מכל מקום וכדאמר התם (פסחים מא.) עולא.

הבית יוסף סיים את הצגת המחלוקת בדברים הללו.

לאור זאת, סביר לפרש את ה"ויש מתירין" שהביא בסעיף ה' כשיטת ראב"ה. אם כן סביר שהשולחן ערוך פסק כראב"ה, ולא חשש לבישול אחר אפיה וצליה או להיפך. לאור זאת אין כל קושי בביאור סעיף טו. וכך כתב הרב עובדיה יוסף –

שו"ת יביע אומר חלק ח - אורח חיים סימן לה

מלשון מרן שכי בסתם "ויש מתירין", משמע דהיינו אף בכלי ראשון, ובפרט שגילה דעתו בבי"י כד' ראבי"ה ... כאן שתפס מרן השי"ע סברת היראים והסמ"ג בלשון יחיד: "יש מי שאומר", ואילו סברת ראבי"ה והמרדכי בלשון רבים: "ויש מתירים", נראה שתופס עיקר כדברי המתירים...

ותבט עיני להרב מנחת כהן שהביא לשון מרן השי"ע, ודברי הרמ"א בהגה, וכתב ... וא"כ מדוע בדין בישול אחר אפיה וצליה חשש מרן לדעת הר"א ממיץ, כמי"ש בסעיף ה', ואילו לענין צליה אחר בישול פסק להתיר, ואם הוא מיקל בזה היה לו להקל גם בדין בישול אחר אפיה וצליה. וצ"ע (וכאן הרב עובדיה הביא עוד כמה מהמקשים ומעט מתירוצייהם, וסיים -) ובאמת שכל זה צריך לפי מה שהבינו שדעת מרן השי"ע לאסור בישול אחר צליה ואפיה, ... אבל לפי מה שכתבנו ... שדעת מרן לפסוק שאין בישול אחר צליה ואפיה ... דלא כהרמ"א, אין אנו צריכים לכל זה, שבין לגבי בישול אחר צליה ואפיה, ובין לגבי צליה אחר בישול, נקטינן דלא כהר"א ממיץ, אלא כראבי"ה והמרדכי שפסקו להקל.

הרב עובדיה הראה שהשולחן ערוך הכריע כראבי"ה, ולא כיראים. ממילא הוא דוחה את הקושיה, סעיף ט"ו הוא לשיטתו, שאין בישול אחר אפיה או צליה או להיפך. לפי פסיקת הרב עובדיה, אין בישול אחר צליה או אפיה, או להיפך, כלל. מצד זה אין שום הגבלה של חימום מאכלים בשבת.

גם אם פרשנותו של הרב עובדיה בדברי מרן היא הפרשנות אליה כיוון, לאשכנזים הנוהגים כמנהג הרמ"א הקושיה במקומה עומדת. בסעיף ה' כתב שמחמירים כדברי היראים, ואילו בסעיף ט"ו לא חלק על עיקר הדין של השולחן ערוך. אם כן התירוציים הבאים, גם אם אינם בהכרח הפשט בשולחן ערוך, עדיין ישפיעו על המכריעים כרמ"א.

3. חילוק בין בישול אחר צליה לבין צליה אחר בישול

מנחת כהן משמרת הבית שער ב פרק רביעי

גם הטור לא הביא זה הדין בשם הרא"ם שיש צליה אחר בישול, והבית יוסף התירו בבירור שכתב בסוף סימן שיח שלדברי הכל דבר שנתבשל כל צרכו שהוא יבש שאין בו מרק, מותר להניחו כנגד המדורה אפילו במקום שהיד סולדת בו, וכן פסק השו"ע סעיף טו². ולדעת הרא"ם כל זה אסור מן התורה מפני שהצליה מבטל הבישול וכמו שאסר בישול אחר צליה מהאי טעמא, והרב בחדא מחתא מחתינה... והנה בחלק הראשון הטור ור' יוסף קארו סוברים כדעת הרב, אבל בחלק השני לא השגיחו כלל לדבריו, ואדרבה, התירו בבירור וכמו שכתבתי ... כיוון שהטור ורוב הפוסקים לא אסרו ליתן מבושל אצל האש, והבית יוסף התירו בבירור אין להחמיר בזה.

השלטי גיבורים שראינו לעיל כתב שלפי הטור אין צליה אחר בישול, למרות שיש בישול אחר צליה. המנחת כהן הסביר שהשולחן ערוך פסק בדיוק כך. לפיכך עולה שיש להחמיר בבישול אחר צליה, אך לא בצליה אחר בישול.

המשמעות מבחינת חימום מאכלים בשבת היא שניתן לייבש מאכל שהתבשל לפני שבת ולחממו בשבת, מכיוון שאין איסור בצליה או אפיה אחר בישול.

4. חילוק בין צלי בכלי או צלי מחוצה לו

החזון איש הציע שני תירוציים (האחד מובא כאן, והשני בקטע הבא).

חזון איש אורח חיים סימן לו ס"ק יד

ואפשר דצלי קדר כדין בישול לעניין זה, ודווקא צלי על גחלים או על שפוד יש צלייה אחר בישול.

החזון איש מציע שלא כל בישול יבש נחשב צלי לעניין זה. כעין הגדרה זו כתב גם בערוך השולחן -

ערוך השולחן אורח חיים סימן שיח סעיף כד

הן אמת דאין בדבר יבש בישול אחר בישול, זהו כשהדבר היבש נתבשל כמו בשר שבקדירה וכיוצא בזה ... אבל דבר אפוי כמו לחם, או בשר צלוי על האש, יש בישול אחר אפיה ואחר צלייה.

ערוך השולחן הגדיר שהצליה שאנו עוסקים בה היא רק צליה ישירות על האש. בשר בקדירה, אפילו אם בפועל אין בקדירה נחל, נחשב בישול לענייננו.

ממילא אם הכין בשר או עוף בכלי, ושפך את הנחל שהיה בכלי (כמו שראינו בסוף השיעור הקודם), החימום של הבשר בכלי ייחשב בישול אחר בישול, ולא צליה אחר בישול.

❖ הרחבות – האם הפרי-מגדים מקבל את ההגדרה הזאת (פרי מגדים מש"ז שיח ז)

² יש אחרונים שרצו ללמוד מכאן שמוכח שהשו"ע סובר כדעת הראבי"ה.

5. צלייה מתארת תוצאה, לא רק מעשה טכני

חזון איש אורח חיים סימן לו ס"ק יד

ועל כרחך צריך לומר דכל שלא יבוא לטעם צלי ממש, אלא שיתייבש קצת – אין בזה בישול אחר בישול.

בתחילת הדברים נתנו הגדרה 'יבשה' (תרתי משמע) למושג צלי. הכנת אוכל למאכל בעזרת חום ללא נחלים. החזון איש מעיר שיש לבחון את המושג 'צלי' לא רק לפי הדרך הטכנית בה ההכנה נעשית, אלא גם מבחינה מהותית. יש בשר 'צלוי', יש לו טעם מסוים (כמו שהגמרא בברכות אמרה שיש 'טעם' של אפיה למצה). צליה של אוכל שהתבשל כבר תיקרא כך רק אם החימום ייתן תוצאה שונה, רק אם האוכל יהיה אוכל אחר, אוכל שטעמו 'צלוי', ולא 'מבושל'.

הבחנה זו משפיעה על הבנת שורש הסוגיה שלנו.

מדוע יש אוסרים צלייה אחר בישול? ניתן להציע שתי אפשרויות –

א. האוכל כרגע נמצא במצב הנוכחי, וכל חימום אוכל באופן שהופך אותו לאכיל בצורה שונה כלול באיסור בישול.

ב. אסור להפעיל על אוכל סוג חימום שלא היה בו קודם לכן.

האפשרויות נשמעות דומות, הנפקא מינה תחיד את ההבנה שלנו –

האם מותר לבשל אוכל שהתבשל ולאחר מכן נצלה?

לפי האפשרות הראשונה, אסור. כרגע האוכל נאכל כ'צלי', ואחרי הבישול הוא ישתנה.

לפי האפשרות השנייה, מותר, מכיוון שהאוכל הזה כבר עבר בישול, הבישול השני לא מחדש דבר שאין בו.

ונראה שבדבר זה נחלקו אחרונים –

ביאור הלכה סימן שיח ד"ה יש מי שאומר

ועיין בפרי מגדים שהביא... דלא נתבטל שם בישול הראשון, והוליד מזה דמות לשרותו בחמין בשבת [רצונו לומר – אם עשה צלי אחר בישול בערב שבת] כשאר דבר מבושל. ונראה דהוא הדין לדידה בבישול אחר צלי, דמותר בשבת להניחו בלי רוטב בתנור, אף שיצלה, דלא נתבטל שם צלי ראשון ממנו, דהא רבינו אליעזר ממיץ משוה אותם להדדי.

הפרי מגדים הראה ש'שם בישול' לא בטל מהאוכל אחרי שהוא נצלה אחרי הבישול. כלומר – האוכל היה נא. לאחר מכן, בישלו אותו. עתה הוא מבושל. לאחר מכן צלו אותו. עתה הוא מבושל וצלוי. על הצלייה שאחרי הבישול הוא מתחייב, מכיוון שהוא מחדש תכונה לאוכל שלא הייתה בו קודם לכן. אבל אחרי הבישול והצלייה, הבישול הבא לא יחדש באוכל תכונה שאין בו.

עולה שהאיסור עליו כתב היראים היה איסור יצירת תכונה חדשה באוכל שלא הייתה בו קודם.

❖ הרחבות – ראיית הפרי מגדים לכך שתכונת הבישול נמצאת באוכל גם אחרי שנצלה אחר הבישול

אך הביאור הלכה לא חשב כך –

אך לענין אין דין הפמ"ג מוכרח. דנהי... דלא נתבטל שם הראשון, הרי שם השני בודאי קיים, ושפיר יש לומר דמקרי עתה בשול אחר צלי.... דפעולה אחרונה נקבע בו יותר.

הביאור הלכה הסביר שה'פעולה האחרונה נקבע בו יותר'. הדבר האחרון שנעשה באוכל משפיע על היחס הנוכחי אליו. כרגע האוכל אותו, אוכל 'צלי', גם אם קודם לכן האוכל הזה היה 'מבושל'. לכן יש איסור בישול אחרי צליה אחרי בישול (או להיפך).

אם כך הפרי מגדים והביאור הלכה חלקו בשאלה האם האיסור הוא לחדש דרך הכנה שלא נעשתה באוכל קודם לכן, או שהאיסור הוא לשנות את צורת האוכל הנוכחית.

אך שניהם מסכימים שבבסיס האיסור של בישול אחר צלי (ולהיפך) עומד האיסור לחדש תכונה לאוכל. המשמעות היא שגדרי האיסור לא מסתכמים בהגדרה 'יבשה' וטכנית של אופן החימום (עם או ללא נחלים), אלא תלויים בכך שאכן תוצאה חדשה תתבטא באוכל.

בדברים אלו אנו חוזרים לדברי החזון איש – איסור צליה אחרי בישול אינו איסור 'חימום דבר בלי הנחלים אחרי שבושל עם נחלים', אלא איסור 'נתינת טעם צלי לאוכל שרק התבשל'. ומעין זה כתב האגלי טל –

אגלי טל מלאכת האופה סעיף ט ס"ק יח אות א

השורה את האפוי ברותחין, כיון דניחא ליה בריכוכו, חשיב ניחא ליה בבישול, וחייב. אבל המעמיד מבושל נגד המדורה לחממו – לא לייבשו הוא צריך, רק לחממו, לא חשוב שעשה מלאכת בישול.

כלומר, אם כוונתו ליצור תכונה חדשה באוכל, הצליה אחר הבישול אסורה. אבל כאן כוונתו היא רק לחמם. אמנם טכנית זה עונה על ההגדרות של 'צליה', אך מכיוון שהוא לא מתכוון לתוצאה חדשה באוכל, אין בזה איסור בישול.

לסיכום העולה עד כאן –

לאור הסוגיה בפסחים (מא), היראים כתב שאמנם אין בישול אחר בישול, אך יש בישול אחר צליה ולהיפך.

לאור הסוגיה בברכות (לח), הראבי"ה דחה את דבריו. השולחן ערוך (שיח,ה) הביא את דעת היראים, וסיים "ויש מתירין". הרמ"א הסביר שהשו"ע התכוון להקל בכלי שני בלבד, והמשיך והביא את דעת הראבי"ה שהקל לגמרי. למעשה הרמ"א כתב להחמיר. בסעיף ט"ו השו"ע כתב שמותר לחמם בשבת דבר שהתבשל אם עתה הוא יבש. אם הגדרת 'צליה' היא חימום ללא נחל, האם אין בעיה לחמם אוכל יבש שהתבשל קודם לכן? שאלה זו תשפיע על השאלה הכללית – האם מותר לחמם בשבת אוכל שהתבשל בכלל (שהרי אם יש בו רוטב, זהו בישול אחר בישול בלח. ואם אין בו רוטב, זו צליה אחרי בישול!).
ראינו חמישה כיוונים –

- א. מחמת קושיה זו, המשנה ברורה והשש"כ נשארו בצריך עיון, והחמירו שאכן מותר לחמם רק אוכל שהוכן יבש מראש.
- ב. הרב עובדיה הראה שכוונת השולחן ערוך הייתה לפסוק כראבי"ה, ולשיטתו יוצא שאין בישול אחר צליה או צליה אחר בישול כלל.
- ג. המנחת כהן כתב שהשולחן ערוך החמיר בבישול אחר צליה, אך לא בצליה אחר בישול (בתחילת השיעור הצענו שהבישול מחדש תכונה משמעותית יותר באוכל, ויתכן שזו סברתו).
- ד. החזון איש וערוך השולחן כתבו שהצליה עליה דיבר היראים היא צליה ללא כלי. 'צלי קדרה' נחשב בישול לעניין דיני שבת. לכן מותר לחמם אוכל שהתבשל לפני שבת ורוקנו את הנחלים ממנו, אם החימום נעשה בתוך כלי.
- ה. החזון איש והאגלי טל הסבירו שצליה היא לא הגדרה טכנית ו'יבשה' של חימום דבר יבש. לצלי יש תכונה, 'טעם' שונה מבישול. אם האוכל לא קיבל את ה'טעם' של הצליה, זה לא נקרא צליה אחרי בישול.

דבריהם התחזקו ממחלוקת המשנה ברורה והפרי מגדים האם יש בישול אחר צליה שאחרי בישול. המחלוקת היא האם איסור צליה אחר בישול היא נתינת תכונה שלא ניתנה לאוכל הזה, או לשנות את ה'טעם' הנוכחי של האוכל. כך או כך, אם החימום החדש לא משפיע על התכונה, ה'טעם', של האוכל, אין זו צליה אחרי בישול.

ג. צליה אחר אפיה – הכנת צנימים

עד כה הנחנו שאין בישול אחר בישול (אלא בלח), אין צליה אחר צליה, ואין אפיה אחר אפיה. הסיבה לכך היא שהחימום החדש לא מחדש תכונה שלא הייתה באוכל קודם לכן, ולכן אין בזה איסור בישול. מה הדין אם פעולה דומה נוספת נותנת תכונה חדשה לאוכל?

שואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' כ'

בספר אחד מחכמי ספרד אוסר ... שיקח לחם שנאפה, ולהניחו על גבי התנור שיהיה כולו מוקשה, עד שיהיו פעניציין ... והנה ... אם הוא יבש אין בישול לאחרי אפיה, משמע דמותר גם בפעניציין, שהרי נאפה מקודם!

השואל ומשיב אומר שאין לאסור הכנת צנימים (toast) מצד אפיה אחר אפיה, שהרי אין אפיה אחר אפיה! (בהמשך הוא אוסר מטעם אחר, ראה בהרחבות)

❖ הכנת צנימים

הרב עובדיה יוסף ביאר לעיל שאין לחוש לדברי היראים. אך הוא מוסיף שגם החולקים עליו ראוי שיתירו כאן-

שו"ת יחיה דעת חלק ג סימן כב

עיקר דעת מרן השולחן ערוך שאין דין בישול אחר אפיה ... וכן המנהג פשוט בכל ערי המזרח להתיר בזה אפילו בעירו מכלי ראשון ע"כ. ואפילו לדברי החולקים לא אסרו אלא משום בישול אחר אפיה, אבל באפיה אחר אפיה לכל הדעות מותר. וכן העלה הגאון מהרש"ם בספר דעת תורה (בסימן שי"ח סעיף ה'), שמדברי הפוסקים שסתמו להתיר באפיה אחר אפיה, מתבאר שאין שום איסור להקשות לחם רך.



יבש שנעשה לח תוך כדי בישול

בשבת (נא): נאמר שאסור לרסק שלג, אך מותר לתת לתוך הכוס. לפי רש"י האיסור הוא "לברוא" מצב צבירה חדש בידיים, אך מותר לאפשר למצב הצבירה לקרות מעצמו. לפי התרומה האיסור הוא מצד נולד, ולכן גם אם נוצר מעצמו אסור. מה שמותר לתת לכוס הוא מפני שאינו ניכר בפני עצמו. התרומה כתב שיש לזה "מ נוספת – איסור לחמם תבשיל באופן שיימס. הראשונים (סמ"ג סמ"ק ועוד) העירו שלפי רש"י לא יהיה איסור שכזה. מבחינת בישול אחר בישול בלח בהקשר זה:

הלבוש כתב שכל זאת רק בחימום שאין היד סולדת בו, אחרת משהתבשיל נמס יהיה איסור מצד בישול אחר בישול בלח. והמגן אברהם כתב שמכך שהראשונים לא הזכירו את הנושא של בישול אחר בישול בלח משמע שהם פסקו שאין בישול אחר בישול בדבר יבש, אפילו אם נעשה לח תוך כדי הבישול.

מבחינת איסור מוליד:

מהשולחן ערוך משמע שפסק לא לחשוש לדברי התרומה, וכך פסק למעשה בילקוט יוסף. הרמ"א כתב לכתחילה לחשוש, ובדיעבד לא אסר, וכך פסק בשש"כ. לכולי עלמא אם השומן נבלע בזמן שהוא נמס אין איסור (שהרי כך התרומה פירש את "נותן לתוך הכוס ואינו חושש").

בישול אחר צליה ואפיה, ולהיפך

לאור הסוגיה בפסחים (מא), היראים כתב שאמנם אין בישול אחר בישול, אך יש בישול אחר צליה ולהיפך. לאור הסוגיה בברכות (לח), הראב"ה דחה את דבריו. השולחן ערוך (שיח,ה) הביא את דעת היראים, וסיים "ויש מקילים". הרמ"א הסביר שהשו"ע התכוון להקל בכלי שני בלבד, והמשיך והביא את דעת הראב"ה שהקל לגמרי. למעשה הרמ"א כתב להחמיר. בסעיף ט"ו השו"ע כתב שמותר לחמם בשבת דבר שהתבשל אם עתה הוא יבש. אם הגדרת 'צליה' היא חימום ללא נוזל, האם אין בעיה לחמם אוכל יבש שהתבשל קודם לכן? שאלה זו תשפיע על השאלה הכללית – האם מותר לחמם בשבת אוכל שהתבשל בכלל (שהרי אם יש בו רוטב, זהו בישול אחר בישול בלח. ואם אין בו רוטב, זו צליה אחרי בישול!).

ראינו חמישה כיוונים –

1. מחמת קושיה זו, המשנה ברורה והשש"כ נשארו בצריך עיון, והחמירו שאכן מותר לחמם רק אוכל שהוכן יבש מראש.
 2. הרב עובדיה הראה שכוונת השולחן ערוך הייתה לפסוק כראב"ה, ולשיטתו יוצא שאין בישול אחר צליה או צליה אחר בישול בכלל.
 3. המנחת כהן כתב שהשולחן ערוך החמיר בבישול אחר צליה, אך לא בצליה אחר בישול (בתחילת השיעור הצענו שהבישול מחדש תכונה משמעותית יותר באוכל, ויתכן שזו סברתו).
 4. ערוך השולחן כתב שהצליה עליה דיבר היראים היא צליה ללא כלי. 'צלי קדרה' נחשב בישול לענין דיני שבת. לכן מותר לחמם אוכל שהתבשל לפני שבת ורוקנו את הנוזלים ממנו, אם החימום נעשה בתוך כלי.
 5. החזון איש והאגלי טל הסבירו שצליה היא לא הגדרה טכנית ו'יבשה' של חימום דבר יבש. לצלי יש תכונה, 'טעם' שונה מבישול. אם האוכל לא קיבל את ה'טעם' של הצליה, זה לא נקרא צליה אחרי בישול.
- דבריהם התחזקו ממחלוקת המשנה ברורה והפרי מגדים האם יש בישול אחר צליה שאחרי בישול. המחלוקת היא האם איסור צליה אחר בישול היא נתינת תכונה שלא ניתנה לאוכל הזה, או לשנות את ה'טעם' הנוכחי של האוכל. כך או כך, אם החימום החדש לא לא משפיע על התכונה, ה'טעם', של האוכל, אין זו צליה אחרי בישול.

הכנת צנימים בשבת

בשואל ומשיב כתב שמכיוון שאין איסור 'אפיה אחר אפיה', אין איסור מצד זה להפוך לחם לצנימים בשבת. (למסקנה הוא אוסר, מטעמים אחרים). וכן כתב הרב עובדיה, שגם מי שאוסר אפיה אחר בישול ולהיפך, אין טעם לאסור הכנת צנימים מצד אפיה אחר אפיה.

בשיעור זה השלמנו את דיני בישול אחר בישול, שרק בהתקיים הדינים הללו ניתן לחמם אוכל בשבת. בשיעור הבא נלמד את שאר התנאים הדרושים לחימום אוכל על מקור חום בשבת.